

7. Іванишин П. “Естетика Шевченка” як сутність герменевтики Дмитра Донцова / П. Іванишин // Дивослово. – 2008. – № 10. – С.52-56.
8. Квіт С. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет : [монографія] / С.Квіт – К.: ВЦ “Київський університет”, 2000. – 260 с.
9. Квіт С.М. Дмитро Донцов та “Літературно-Науковий Вісник” (“Вісник”) на тлі розвитку української літератури й журналістики. Ідеологічний, естетичний та організаційний принципи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.01.08 “Журналістика” / С.М.Квіт. – Київ, 2000. – 28 с.
10. Квіт С. Література вогняних меж в есеїстиці Дмитра Донцова / С.Квіт // Донцов Д. Літературна есеїстика. – Дрогобич, 2009. – С.3-20.
11. Кучма Н.З. Стан і функціонування літературної критики в Західній Україні 20-30-х рр. ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.01 “Українська література” / Н.З. Кучма. – Львів, 1999. – 19 с.
12. Леськова М.П. “Літературно-науковий вісник” як культурологічне джерело духовного відродження української нації (20-40рр ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.08 “Журналістика” / М.П. Леськова – Київ, 1996. – 18 с.
13. Павличко С. Український романтизм: тяглість наряду як естетичний тупик / С.Павличко // Українська література. Матеріали І конгресу Міжнародної асоціації українців. – К: АТ “Обереги”, 1995. – 320 с.
14. Парфенчук Н.В. Духовна культура епохи Рісорджименто як двигун політичного об’єднання країни / Н.В.Парфенчук // Вісник Черкаського університету. Суспільні науки. – 2008. – № 5. – С.56-59.
15. Рутенбург В.И. Истоки Рісорджименто: Італія в XV11-ХУ111вв./ В. Рутенбург. – Л.:Наука, Ленинградское отделение, 1980. – 303с.
16. Сказкин С.Д. История Італії. В 3-х томах: [навч. посібник] / С.Д. Сказкин и др. – М. : Наука, 1971. – Т.2. – 605с.
17. Черватенко Л. Літературознавство як просвітництво / Л.Черватенко // Липа Ю. Бій за українську літературу. – Київ: Дніпро, 2004. – С338-348.
18. Bosco U. Aspetti del romanticismo italsano. / U. Bosco. – Roma, 1942 – 121р.
19. Storia d’Italia. Annali. Vol. II Pisorgimento. – Einaudi, 2007. – 883р.

Summary. This paper studies the national idea as the quintessential romantic ideology of Dmytro Dontsov and literary criticism. It is proved that literary essays artist permeated ideas and romantic era slogans Rysordzhymento as a political engine, while the spiritual unification of Italy.

Keywords: the national idea, romantic slogans, Italian Renaissance.

УДК 801’373:001.4

О.О. Коляденко

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЇ СТРАХУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

У статті представлені результати вивчення ментально-мовної структури емоційного концепту СТРАХ у наївно-побутовій картині світу української етнічної спільноти. Структурування концепту здійснюється за даними вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту.

Ключові слова: концепт СТРАХ, ментально-мовна модель, наївно-побутова картина світу, асоціативний експеримент.

Для сучасного українського мовознавства важливим є вивчення мови в нерозривному зв’язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. Значний інтерес до людського чинника в мові, зумовлений антропоцентричною парадигмою, стосується також реалій внутрішнього світу людини – емоцій та почуттів, їхньої рефлексії в свідомості людини та репрезентації у мовних картинах світу. Категоризуючись, емоції утворюють на ментальному рівні свідомості емоційну концептосферу, компонентами якої є *емоційні концепти* – ментальні одиниці, які виконують функцію ментапсихічної регуляції та фіксують у мовній свідомості багатоміжовий досвід

інтроспекції етносу у вигляді універсальних та культурно-специфічних уявлень про емоційне переживання.

Вивчення емоційних концептів у синхронії передбачає застосування традиційних психолінгвістичних методик: вільного та цілеспрямованого психолінгвістичних експериментів, “які дозволяють “зрізати” той чи той фрагмент мовної свідомості сучасних носіїв мови” [6, 21]. Структури ментального лексикону ізоморфні складній ієрархічній структурі концептуальної картини світу. Слово-стимул в асоціативному експерименті активує інформацію, пов’язану з відповідною одиницею внутрішнього лексикону (іконічні образи подій, сцен, предметів, відношень, що зберігаються в структурах епізодичної пам’яті; сценарії, прототипові уявлення предметів та їхніх ознак; фрейми з їхніми слотами, які виводяться за допомогою пропозицій, як одиниці семантичного рівня), оскільки слово викликає не ізольовану реакцію, а певну систему зв’язків, що має вибірковий характер і утворює тло пізнавального процесу [8, 186; 4, 210-211]. Отже, результати асоціативного експерименту дають змогу реконструювати будову та змістові характеристики відповідного фрагмента концептуальної картини світу. Продуктивність методу асоціативного експерименту та психологічна релевантність його результатів доведена працями багатьох дослідників [див. 1; 5; 8 та ін.].

Об’єктом вивчення в межах запропонованого дослідження є специфіка концептуалізації емоції страху, особливості її представлення у наївній свідомості сучасних носіїв української мови. Матеріалом дослідження слугували вербальні асоціації, отримані в ході вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту. В експерименті взяли участь 660 інформантів віком від 16 до 79 років, різної статі, професії та соціального статусу, мешканці різних регіонів України. За умовами експерименту, реципієнти добирали вербальні асоціації до слова-стимулу *страх*. У дослідженні ми враховуємо тільки першу із запропонованих асоціацій, оскільки “на решту відповідей у вільному експерименті визначальний вплив має попередня реакція” [10, 157].

Емоційний концепт має складну структуру, він інтегрує найрізноманітніші форми відображення дійсності, а отже, є фрагментарною цілісністю простих і складних ментальних та ментально-мовних утворень: сенсибілій, емотивів, фізичних образів, образів-картинок, символів, уявлень, понять, пропозицій, схем, фреймів, скриптів тощо [4, 58]. Розглядаючи емоційний концепт як ціннісно-осмислений вияв безпосереднього донаукового пізнання відповідного фрагменту дійсності, зауважимо, що серед одиниць його ментальної структури домінує фрейм – структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про стереотипну ситуацію емоційного переживання [11, 615], у межах якої виділяють 4 обов’язкових складові: причина виникнення емоції, власне емоція, її прояв, а також суб’єкт емоційного реагування [3, 248-249]. У фреймі стереотипну ситуацію представлено фіксованим набором зумовлених нею змістових компонентів (вузлів, або слотів) та відношень між ними [9]. Солідаризуючись із В. В. Красних, уважаємо, що асоціативне поле концепту, сформоване сукупністю засобів вербалізації, корелює з його фреймовою структурою так, що передбачувані, прогнозовані мовні реакції маркують слоти, що входять до його складу. Адже відмінність фрейму від інших, “нефреймових” структур полягає насамперед у передбачуваності векторів асоціювання [7, 290].

Аналіз асоціативного поля *страх* дозволив виділити такі слоти в організації фрейму однойменного концепту: *каузація, внутрішнє відчуття, зовнішній прояв та експірієнцер*.

Слот “*Каузація*” містить інформацію про причину або джерело виникнення емоційного стану. Цей слот представлено в асоціативному полі 517 реакціями (78% від загальної кількості асоціацій). Аналіз вербального представлення зазначеного слота дозволив виділити такі найчастотніші типи причин емоційного стану, які відповідно до усталеної в психології класифікації типологізуємо на природні / вроджені та культурні [2, 307; 3, 164]. Однак, зазначимо, що такий розподіл є умовним, оскільки більшість соціальних страхів є похідними від страхів природних [3, 166].

До природних / вроджених активаторів страху належать ситуації, які становлять справжню загрозу життю людини, онтофізіологічно пов’язані з емоцією і закладені в інстинкт самозбереження:

- 1) біль і антиципація болю: *біль 37, біль у шлунку, катування;*
- 2) самотність: *самотність 14, залишитись самотньою;*
- 3) раптова зміна стимулу: *несподіваність, несподіванка;*
- 4) невідоме: *невідомість 4, невідомість майбутнього 1, завтрашній день, страх майбутнього, незвідане, незнане, нове;*
- 5) висота: *висота 22;*
- 6) темрява: *темрява 49, ніч 2, коли людина сама в темряві, темна кімната, темна порожня кімната;*
- 7) тварини: *павуки 26, змії 12, собаки 6, комахи 4, акула 3, щури 3, вовк 2, таргани 2, миша 2, дикі тварини, жаба, крокодил, рептилії;*

8) смерть: *смерть 37, загинути під колесами авто 2, померти від голоду, померти передчасно, померти вві сні;*

9) стихії: *вогонь 6, вода, полум'я;*

10) природні явища: *блискавка 3, землетрус 2, природні явища;*

Соціальні / культурні активатори страху є переважно результатом навчання. Пов'язані з вродженими детермінантами емоції, вони формують людину як соціальну істоту. До цього типу активаторів належать:

1) хвороби та їхнє лікування: *хвороба 19, стоматолог 10, операція 2, страх за своє здоров'я 2, інвалідність, параліч, прикутий до ліжка, СНІД;*

2) страх за близьких: *втрата близьких людей 12, смерть близьких 5, хвороба близьких / дитини 3, за близьких 2, за дітей 2, за родину 2;*

3) суспільно-політичні явища: *війна 15, ядерна війна, терор;*

4) катастрофи: *автокатастрофа 8, катастрофа 3, радіація, стихійне лихо, Чорнобиль;*

5) оцінка збоку інших людей вчинків, зовнішності, розумових здібностей: *сесія 14, екзамен 8, погладшати 3, оцінка / двійка 2, дисертація, захист дипломної, контрольна, втратити повагу серед близьких, ганьба, виставити себе на посміховисько, не виправдати сподівань, комплекси;*

6) невідповідність бажаного / прогнозованого дійсності: *поразка 3, неприємність 2, провал 2, крах, не закінчу навчання в школі, не зустріти чоловіка своїх мрій, невдало вийти заміж;*

7) простір: *ліфт 2, глибина 2, повітря 2, літак, обмежений простір;*

8) емоції, почуття та їхні прояви збоку інших людей: *крик 4, злість, лють;*

9) власні емоції та почуття: *душевний біль 3, відчай 2, безпорадність, любов, безвихідь;*

10) стосунки: *зрада 2, зневага збоку інших, байдужість;*

11) втрата незалежності: *втрата свободи, втрата незалежності, залежність від поганих звичок, паління, потрапити в тюрму;*

12) матеріальні негаразди: *пожежа 5, безробіття, безгрошів'я 3, високі ціни, втратити роботу, жебрацтво, маленька зарплата, неспроможність забезпечити родину, стати безхатченком;*

13) фантастичні істоти та явища: *Бабай 2, привиди 2, примара, магія, чудовисько;*

14) люди, дії яких, на думку респондентів, є потенційно небезпечними: *менти 2, міліція, маніяк, бандит, Янукович, теща, Ольга Микитівна (викладач), колишній хлопець;*

15) фільм: *фільми жахів 6;*

16) релігійні страхи: *Боже покарання, гріх, втратити віру в Бога, втратити стосунки з Богом, потоп, пекло.*

Значну кількість вербальних реакцій на позначення ситуацій, які каузують емоційний стан можна пояснити тим, що в вільному асоціативному психолінгвістичному експерименті “посередником у відтворенні емоцій виступає інтелектуальний стан (згадки про ситуації, об'єкти, з якими у минулому була пов'язана емоція)” [3, 252-254]. Емоційно забарвлену ситуацію легко згадати, однак вже без емоції, хоч із певним її афективним відбитком: недиференційованим переживанням приємного чи неприємного.

Слот “Експірієнцер” містить інформацію про суб'єкта емоційного реагування (16 відповідей – 2,5 % від загальної кількості). Знання сконцентровані в цьому слоті неодмінно доповнюються інформацією про певні психофізіологічні параметри експірієнцера, які на вербальному рівні маніфестують його стать: *баба*; індивідуальні параметри вольової сфери: *боягуз, страшко, сміливість, слабкість*; актуальний психічний стан: *невпевненість 7, знервованість*. У мовній свідомості пересічних представників української етнічної спільноти існує більш-менш усталений асоціативний зв'язок між поведінкою лякливої людини та *зайцем* (3 відповіді), який, вочевидь, є уособленням боязливості.

Слот “Суб'єктивне відчуття” заповнений інформацією про внутрішні відчуття еспірієнцера. На вербальному рівні слот представлений 18 асоціаціями (3 % від загальної кількості відповідей): *прискорене серцебиття 3, холод 4, мурашки по шкірі / тілу 2, неприємне відчуття 2, жар, все єство згортається в ком, лоскоче нерви, внутрішній дискомфорт 2, відчуття не пособі, серце вистрибує, скутість, відчуття голоду*. Попри те, що саме суб'єктивне переживання емоційного стану є ядром емоційного концепту, “воно майже не піддається мовній фіксації та відображається у свідомості безпосередньо” [3, 248].

Ще одну групу елементів схеми становлять вербальні реакції, сукупність яких експлікує слот “Зовнішній вияв” емоційного переживання (33 відповіді – 5 % від загальної кількості вербальних реакцій). Фізіологічні зміни, що з'являються в організмі наляканої людини та проявляються в її мові, рухах обличчя та тіла тощо, типологізуємо на вербальні та невербальні.

Вербальні реакції відбивають комунікативну поведінку людини в емоціогенній ситуації. В асоціативному полі вони представлені одиничними реакціями: *Мама!!! Ай, боюсь! О Господи!*

(З відповіді). Невербальну симптоматику страху представлено у відповідях реципієнтів одиницями, що характеризують міміку (*великі очі 4*), м'язову реакцію (*тремтіння 13, тремтіння в ногах 2*), рухи тіла (*втікати, ховатися, ступор, замерти, метушня*), колір обличчя (*блідий*), зміну ритму дихання (*перехопило подих*), функціонування секреторних залоз (*сльози 3, липкий піт*).

Оскільки однією із властивостей концепту є його “калейдоскопічність”, поліморфність як “властивість інтегрувати різноманітні форми пізнання за принципом домінування одних ментальних утворень на тлі інших” [4, с. 281], крім фрейму на рівні ментальних репрезентацій в структурі концепту виділяємо також:

- образи-відчуття (актуалізовані в межах фрейму у слотах “суб’єктивне відчуття” та “каузація” елементарні сенсорні образи, пов’язані з причиною емоційного стану, а також із внутрішніми відчуттями експірієнцера): *висота* (вестибулярні), *біль* (больові), *холод* (тактильні), *тиша* (слухові), *сморід* (нюхові), *темрява* (зорові), у тому числі: сенсibiliї-коловративи (кольори з якими асоціюється страх): *чорний, сірий, червоний*.
- наочно відтворювані образи-картинки (у межах фреймової структури їм відповідають слоти “каузація” та “зовнішній вияв”), представлені на вербальному рівні одиницями, які характеризують зовнішність експірієнцера, а також образ ситуації, яку він сприймає як таку, що йому загрожує: *людина з великими очима, яка тремтить від жаху; темна порожня кімната; тунель наприкінці якого хтось зникає; порожній темний провулок; ніч на цвинтарі;*
- емоційно-оцінні образи (позитивно / негативно оцінний емоційний тон вражень) представлені на мовному рівні лексемами із базовою негативною оцінною семантикою, а також конотативним компонентом лексичного значення більшості вербальних реакцій: *щось неприємне, погане; біль, смерть, зрада* тощо;
- Я-схеми (екстраполяція образу суб’єкта емоційного реагування на себе): *відчуваю, не відчуваю, подолаю;*
- поняття (наївно-побутове): *переживання як реакція людини на щось небажане, неприємне, яке супроводжується комплексом неприємних відчуттів та має зовнішній вияв.*

Отже, зберігаючись у різних формах, знання про емоцію страху, які частково розкриває асоціативний експеримент, організують складну когнітивну структуру, яка поєднує прості та складні ментальні та ментально-мовні одиниці: образи-відчуття, емоційно-оцінні образи, Я-схеми, наївно-побутові поняття та фрейм. Описана когнітивна структура лежить в основі психологічно-реального значення, представленого на мовному рівні складним синтаксичним цілим: *страх – переживання, що є реакцією на реальну або уявну загрозу життю, спокійному, безтурботному існуванню людини та її близьких; а також виникають у відповідь на спроби похитнути авторитет особистості у соціальній групі; переживання супроводжує комплекс неприємних суб’єктивних відчуттів, а також зовнішній прояв: очі людини збільшуються, обличчя стає блідим, вона плаче, тремтить, намагається втекти від небезпеки, сховатися або завмирає.*

У перспективі подальших пошуків лишається комплексне вивчення ментально-мовної та змістової структури емоційного концепту СТРАХ у наївно-побутовій картині світу, яке передбачає залучення й інших форм його вербального вираження, зокрема аналіз його представлення в тлумачних та аспектних словниках української мови.

Список використаних джерел

1. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е. И. Горошко. – Х. ; М. : Издательская группа “РА-Каравелла”, 2001. – 316 с.
2. Изард К. Э. Психология эмоций / Изард К. Э. [пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева]. – СПб. : Питер, 2007. – 464 с.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Ильин Е. П. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2008. – 783 с.
4. Иващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : Монографія / Иващенко В. Л. – К: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности // Русский ассоциативный словарь: в 2 т. / Ю.Н. Караулов [и др.]. – М. : РАН, 2002. – Т. 2 : От реакции к стимулу. – 2002. – С.750–781.
6. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 494 с.
7. Красных В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Красных В. В. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.

8. Мартинек С. В. Амбивалентность концепта ЛЮБОВЬ (по результатам ассоциативных экспериментов) / С. В. Матинек // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 49., Т.1. – С. 33–36.
9. Минский М. Фреймы для представления знаний / Марвин Минский [пер. с англ. Ф. М. Кулаков] – М.: Мир, 1979. – 152 с.
10. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания : Учебное пособие. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Кн. дом “Либроком”, 2010. – 176с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

Summary. The article represents the results of mental-language structure of the concept FEAR studying in the nanve picture of the world of the Ukrainians. For the structuring the results of free associative experiment were used.

Key words: concept FEAR, mental-lingual model, nanve picture of the world, associative experiment.

УДК 81

О.С. Комар

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПСИХОТИПУ У СПОРТИВНІЙ ЛЕКСИЦІ ТА ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ СПОРТИВНОЇ ГРИ “БЕЙСБОЛ”)

У статті висвітлено специфіку відбиття американського національного психотипу у бейсбольній лексиці та термінології.

Ключові слова: психотип, психолінгвістика, картина світу, національно-специфічна лексика, бейсбол.

Сучасні лінгвокультурологічні дослідження ґрунтуються передусім на визначенні мови одним із основних чинників творення культури народу. Важливого значення за такого підходу набуває етноцентризм мовного сприйняття доквілля у різних своїх вираженнях, який крізь призму досвіду, вкладеного народом у мову, вказує індивідові на варіанти та особливості розуміння реалій, можливості інтерпретації об’єктивного світу.

Мова водночас виконує дві важливі функції – виступає засобом спілкування та інструментом пізнання доквілля, тому саме через слово можна пізнати народ та його культуру. З другого боку, мова може відображати психологічні особливості етносу, який є її носієм, оскільки вони часто є результатом мовної діяльності людини.

Означені аспекти вивчення мовних явищ представлено у працях В. Беяніна, Д. Грін, О. Єфименко, В. Жайворонка, В. Красних, О. Леонтьєва, А. Мельникової, Ч. Осгуда, Т. Попової, Д. Слобіна, Р. Фрумкіної та ін.

Спираючись на основоположні принципи лінгвокультурології та психолінгвістики, а також на наукові дослідження, представлені у вищезазначених працях, головною метою статті визначаємо дослідження специфіки американського національного психотипу, вираженої у лексиці та термінології “американської гри №1” – бейсболу.

Особливості вербального відображення реального світу визначаються як властивостями індивідуальної та колективної свідомості, так і взаємозв’язком між природними умовами проживання народу та його матеріальною культурою. Б. Рассел визначав такі особливості, як *сенсibiliї*, якими підсвідомо, але повною мірою володіє будь-який мовець [4]. Національно-специфічні ж сенсibiliї породжують національно-специфічні концепти, які мають у мові лексичні відповідники. Такі концепти утворюють у лексичній системі мови шари національно-специфічної лексики.

О. Корнілов пропонує розподіл національно-специфічної лексики на три типи, залежно від характеру та ступеня концептуалізації дійсності (відобразимо їх у таблиці 1).

Національно-специфічна лексика типу А до деякої міри є простішою для засвоєння представниками інших культур, оскільки її специфіка безпосередньо пов’язана з екстра-лінгвальними факторами. Іншими словами, лексика типу А є позначенням національно-специфічних умов буття того чи того народу. З іншого боку, лексика типу Б не може бути